

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Література:

1. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах // Обдарована дитина. – 2000. – №5. – С. 8-13.
2. Бланк Т.В. Обдаровані діти молодшого шкільного віку: виявлення – навчання – розвиток // Початкове навчання та виховання. – Харків.: « Основа». – 2007. – №10(122). – С.2-6.
3. Володарська М.О. Робота з обдарованими дітьми // Початкове навчання та виховання. – 2010. – №1(73). – С.8.
4. Істоміна А.В. Специфіка роботи з обдарованими учнями в початкових класах /АллаВолодимирівна Істоміна // Таврійський вісник освіти. – 2013. – №3(43). – С.115-123.
5. Лейтес Н. О. О признании одаренности. / Н. О Лейтес // Детское творчество. – 2001. – №4. – С.12.
6. Лісовенко Г. Система роботи з обдарованими учнями у початкових класах / Г.Лісовенко // Управління освітою (Шк. світ). – 2009. – №2. – С.6-11.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2013. – С. 5.
8. Обдарована дитина // Завуч. – 2011. – №5-6 (53-54). – С.33.
9. Робота з обдарованими дітьми: теорія, практика // Початкова освіта (Шк. світ). – 2012. – №24.- Спецвипуск.
10. Система роботи з обдарованими дітьми //Завуч (Шк. світ). – 2012. – №7. – С.7-9.
11. Робота з обдарованими дітьми: поради // Початкове навчання та виховання. – 2012. – №2-3. С. 18.
12. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. – Харків: Прапор. – 2004. – С. 289.
13. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ipro.edu.te.ua/index.php/2008-09-11-00-16.
14. Концепція загальної середньої освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/.
15. Національна доктрина розвитку освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/202>.
16. Новий Державний стандарт початкової загальної освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:www.nachalka.com.ua/bub/nowij_derzhavnij_standart_pochatkovoji_zagalnoji_osviti/13-1-0-596.

Маслова Т. В., Найдьонова Н. А.*

ПОДОЛАННЯ ДИСГРАФІЇ ТА ДИСЛЕКСІЇ В МІНІМАЛЬНИЙ ТЕРМІН НА ШКІЛЬНОМУ ЛОГОПЕДИЧНОМУ ПУНКТІ

Практичне використання на логопедичних заняттях методик учителів – новаторів і методичні рекомендації щодо усунення порушень читання та письма, зумовлене фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення в учнів початкових класів в умовах логопедичного пункту.

Проблема запобігання й виправлення порушень письма в учнів залишається актуальною для шкільного навчання, оскільки письмо й читання – це засіб отримання учнями знань. На жаль, усе частіше виникають ситуації, коли дитина, навча-

* © **Маслова Т. В., Найдьонова Н. А.**

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ючись у початкових класах має певні труднощі під час читання та на письмі.

У формуванні навичок читання та письма задіяні різні аналізатори (слуховий, зоровий і руховий). Засвоєння процесу письма та читання можливо за умови достатнього рівня мовленнєвих і немовленнєвих функцій; слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, звуко-буквеного аналізу та синтезу, зорового аналізу та синтезу, просторового уявлення. Несформованість будь-якої із зазначених функцій (або їх розлад) може викликати порушення процесу оволодіння письмом та читанням.

Письмо – це особлива форма власного (експресивного) мовлення, що формується, на відміну від усних форм, тільки в процесі цілеспрямованого навчання, і є знаковою просторовою класифікацією часової послідовності фонем в усному мовленні.

Специфічні розлади письма отримали назву «дисграфія».

Дисграфія обумовлена недорозвиненням вищих психічних функцій, які забезпечують процес у нормі [3].

Нині за несформованістю певних операцій процесу писемного мовлення виділяють такі види дисграфій:

- 1) артикуляційно-акустична;
- 2) акустична – на основі порушення диференціації фонем;
- 3) на ґрунті порушення мовленнєвого аналізу й синтезу;
- 4) аграматична;
- 5) оптична.

Дисграфічні порушення в дітей можуть виявлятися і як незначні труднощі, і як повна нездатність до оволодіння навичками письма.

Практика роботи на логопедичному пункті показує, що найбільш поширеними видами дисграфії є ті, за яких в учнів у письмових роботах зустрічаються численні пропуски букв, частіше голосних; перестановка букв і складів; неправильне визначення меж мовленнєвих одиниць; утрата крапки в кінці речення, великої літери на його початку; у неправильному позначенні м'якості приголосних, а також заміні букв с-з, й-ї і при цьому утруднений розподіл слів на склади, а речень – на слова та ін. Головною причиною цього є недосконалість навичок аналізу та синтезу речень і слів та порушення диференціації фонем.

Процес оволодіння навичками письма тісно пов'язаний із процесом оволодіння навичками читання.

Читання – один із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, тісно пов'язаний як із вимовою, так і з розумінням мовлення, здатність сприймати, розуміти інформацію, яка записана (передана) тим або іншим способом.

Останніми роками спостерігається значне зростання кількості учнів, яким важко дається читання. Таким дітям важко встановлювати зв'язок між звуками й відповідними літерами. Ці

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

труднощі свідчать про наявність своєрідних розладів читання, які мають назву «дислексія».

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, що виражається специфічними помилками, зумовленими несформованістю або розладами функцій, що забезпечують процес читання. За ступенем виявлення розрізняють: алексію – повну неможливість оволодіння читанням або повну його втрату, та дислексію – труднощі в оволодінні читанням та дефекти його формування. Дислексія може бути самостійним розладом та проявлятися поруч з іншими порушеннями мовлення – дислаліями, дизартріями, алаліями [3].

Найновішу класифікацію дислексії розробила Р. Лалаєва, яка поділяє її на такі види:

- 1) фонематична;
- 2) семантична;
- 3) граматична;
- 4) мністична;
- 5) оптична [2].

Корекцію таких порушень треба проводити цілеспрямовано по етапах, тривало й систематично, поки помилки такого роду не зникнуть в самостійних письмових роботах учнів та під час читання.

Роботу з розвитку мовленнєвого аналізу і синтезу треба починати з використання допоміжних прийомів (наприклад, відстукати слово по складах і назвати їх кількість), потім вона проводиться в плані гучної промови і, нарешті, на основі слуховимовних уявлень, у внутрішньому плані.

У процесі розвитку складового аналізу в мовленнєвому плані робиться акцент на вмінні виділяти голосні звуки в слові та засвоєнні основного правила складового розподілу: у слові стільки складів, скільки голосних звуків. Опора на голосні звуки при складовому розподілі дозволяє усунути й попередити такі помилки читання й письма, як пропуски голосних звуків, додавання голосних та їх змішування й заміни.

Для формування вміння визначати склад слова з опорою на голосні необхідна попередня робота з диференціації голосних і приголосних звуків, а також виділення голосних із власного мовлення.

Подолати такі писемні недоліки нелегко та займає багато часу. Практика роботи на логопедичному пункті показує, що терміни, рекомендовані нормативними документами, часто є недостатніми для успішної корекції порушень. Тому потрібно використовувати такі методики та прийоми, які допоможуть подолати недоліки в короткий термін.

Ми вважаємо, що найбільш ефективною є методика випереджального навчання та прийом – коментоване письмо. Її запропонувала педагог-новатор Софія Миколаївна Лисенкова. Вона відкрила чудовий феномен: щоб зменшити труднощі деяких питань програми, треба випереджати їх введення в на-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вчальний процес.

Випередження, за Лисенковою, – це заміна звичайної лінійної послідовності у викладі програми накладенням тем. Завжди нова тема починалася тільки тоді, коли завершена попередня: минуло пояснення, закріплення, перевірка – контрольна, потім додається наступна тема. У випереджальному навчанні до нової теми починають підходити задовго до того, як прийде її час за програмою: по кілька хвилин на кожному уроці, поступово не поспішаючи. Постійні вправи дозволяють всім дітям добре увійти в новий матеріал. Сильні учні пробивають важкий шлях усім іншим, а до наміченої мети приходять усі разом.

Девіз випереджаючого навчання: через сильного учня навчати більш слабого [4; 5].

Практика показала, що така робота на логопедичних заняттях дуже ефективна.

Випереджальне навчання – вид навчання, коли короткі основи теми даються вчителем-логопедом до того, як почнеться вивчення її за планом.

Короткі основи можуть даватися як опори при розгляді суміжної тематики, ненав'язливі згадки, приклади, асоціації (Рис. 1).

Рис.1 Розрізнення твердих та м'яких приголосних; диференціація букв й –і

Робота на логопункті ведеться поступово: пояснюється нова тема; закріплюється. А в той час, коли учні виконують завдання вже самостійно, проводиться індивідуальна робота з тими дітьми, які роблять відмінні помилки. Така робота може проводитися на полях зошитів. Вона дозволяє заощадити час на поясненні нового матеріалу й приділити більше уваги практичному закріпленню.

До того ж діти однієї групи рідко мають однакові порушення, і неможливо підібрати текст, у якому були б тільки орфограми з вивчених тем. Така перспективна підготовка дозволяє уникнути багатьох помилок навіть на начальних етапах.

Основами випереджального навчання відповідно до теорії С. М. Лисенкової є: коментоване управління, як можливість налагодження зворотного зв'язку «логопед – учень», економії часу на уроці, виховання самостійності, уваги, уміння зосереджуватися. Така робота проходить у кілька етапів.

Спочатку діти вчать коментувати склади (з використанням складових таблиць). Промовляємо: МА – голосний а,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

(або ам голосний – а, замочок – м). Далі коментуємо ці склади усно разом з дітьми. Потім пишемо разом під коментування логопеда. Наступний етап: діти пишуть під коментування логопеда (без запису на дошці). І, нарешті, діти пишуть з коментуванням –самостійно. Коли учні засвоїли письмо з коментуванням складів, переходимо до коментування слів (сир – голосний – и, замочок – р), словосполучень та речень [4].

Аналогічно використовуються такі види роботи і над реченням:

1. Коментований запис речень логопедом на дошці з одночасним записом у зошитах.
2. Запис речень учнями під коментування логопеда (без запису на дошці).
3. Коментування речення учнем із записом на дошці й коментування з місця.
4. Навчання контролю написаного учнем речення – читання по складах з виділенням голосних (читання вголос).
5. Введення граматичних завдань: підкреслити голосні, приголосні, м'які, тверді та ін.(при складовому читанні).

Пропонуємо більш докладно описану роботу над коментованим письмом.

Як починати роботу «Письмо з коментуванням».

По-перше, із самого початку навчання потрібно привчати дітей *поскладовому читанню*. Тобто починати заняття із хвилинки перспективного читання групи складів з коментуванням (виділення голосного зі складу).

Робота ведеться від простого до складного:

1. Ма, шу, де... – відкриті склади;
2. Шар, сир, мед – закриті склади;
3. Шко, при, тро – склади зі збігом приголосних;
4. Ма-ня, ду-дю, ле-ле – склади з йотованими голосними.

По-друге – читання слів та речень.

- Що прочитали?
- Скільки слів у реченні?
- Про що говориться в реченні?
- Що говориться?

Розбір орфограм (гра «запитуй – відповідаємо»)

По-третє – Запис слів (речень) під диктовку або складання слів (речень) зі складів з коментуванням.

Правило диктування речення: Діти пили чай.

Перше слово пишу з великої літери.

Ставлю (пишу) Ді – голосний і, ти – голосний и.

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: пи – голосний и, ли – голосний и.

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: чай – голосний а, замочок й.

У кінці речення ставлю крапку.

Підкреслити орфограми – читаючи складами.

Речення читаємо ще раз. Ставимо крапочки під голосними,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

або підкреслюємо орфограми.

(Далі може проводитися й інша робота: ділимо слова на склади, ставимо наголос, або гра «запитуй – відповідаємо»).

Один учень у ролі вчителя запитує інших учнів правила написання слів, речення.

Під час такої роботи діти оволодівають складовим способом читання та письма, єдиним ритмом, загальним темпом роботи. Орфографічна зіркість розвивається навіть на початковому етапі роботи.

Приклад тем для роботи з коментованим письмом:

Тема: Диференціація і-ь

Правило: (це власне придумане правило, але його можна замінити іншим)

Коли вимовляю приголосний м'яко й коротко – пишу ь.

Коли м'яко та протяжно – пишу голосний і.

Правило диктування речення: Діти пишуть слова.

Перше слово пишу з великої літери.

Ставлю (пишу) Ді – вимовляю м'яко і протяжно – пишу голосний і, ти –голосний и.

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: пи – голосний и, шуть голосний у, замочок ть (вимовляю м'яко й коротко – пишу ь).

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: сло – голосний о, ва – голосний а.

У кінці речення ставлю крапку.

За допомогою такого алгоритму діти швидше обирають потрібну букву та одночасно слідкують за правильним написанням слів у реченні.

Тема: Написання слів з йотованими голосними.

Правило: Після Я ніколи не пишеться А.

Після Ю ніколи не пишеться У.

Після Є ніколи не пишеться Е.

Після Ї ніколи не пишеться І.

Правило диктування речення: Єва хоче пити.

Перше слово пишу з великої літери (ім'я дівчинки).

Ставлю (пишу) Є – пишу букву Є (Після Є ніколи не пишеться Е), ва –голосний а.

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: Хо – голосний о, че – голосний – е.

Наступне слово ставлю (пишу) окремо: пи – голосний и, ти – голосний и.

У кінці речення ставлю крапку.

Така робота дозволяє усунути помилки на ґрунті порушення мовленнєвого аналізу й синтезу.

Аналогічно розбираємо інші теми.

Але дітям з більш важкою патологією важко писати речення при одночасному коментуванні. Тому для більш ефективної роботи пропонуємо поєднання коментованого письма з методом ритмізованого читання та письма.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Завдання: прочитайте речення зі складовим ритмом, тобто з поділом слів на склади й рівномірною вимовою їх в орфографічному варіанті – так, як вони пишуться. (Логопед при цьому відстукує ритм).

Це поскладове «орфографічне» ритмізоване вимовляння слів і фраз здійснюється в наступних варіантах:

- повторіть за логопедом ритмізоване слово (речення), а потім запишіть його;
- повторіть по складах зі слуху, коли логопед вимовляє речення звичайним
- способом;
- ритмізовано прочитайте текст [1].

Під час такої роботи постійно відбувається поточний контроль. У кінці виконання завдання пропонується результативний контроль – самоперевірка: порівняння своїх записів із нормативним зразком і самостійне виправлення помилок у тексті.

Логопед може акцентувати увагу на рядку з помилкою; або запропонувати перевірити з виділенням складів, маркуванням голосних крапками, ритмізованим читанням своєї роботи.

Ці методики можливо поєднувати, або застосовувати одну з них залежно від рівня підготовки учня – логопата.

Одним з ефективних видів роботи є вправа «Знайди та поясни». Це вид роботи, у якому відпрацьовується алгоритм написання тієї чи іншої букви.

Матеріал для роботи – збірники диктантів. Завдання: уважно вчитуючись, пояснити написання слова вголос. Наприклад, пояснення може звучати так: у слові «день» в кінці пишемо «Ь», тому що «НЬ» звучить м'яко та коротко. А в слові «дні» – букву І, тому що можемо тягнути нііііііі.

Цікавим моментом є робота над диференціацією букв. Дуже часто в дітей-логопатів виникають сумніви щодо вибору певної букви: наприклад: Й-І.

Причиною може бути неправильна вимова їх у мовленні дитини. Крім прийому використання опор, протягом усіх занять використовуємо прийом інтонаційного виділення звуків. Тому після того, як діти зрозуміють різницю в їх вимові, рекомендуємо промовляти два варіанти слова, послухати себе та обрати правильний варіант. Наприклад: їжак або іжак.

Значну роль у подоланні дисграфії має вправа «Пропущені букви».

Під час виконання вправи, пропонується користуватися текстом-підказкою, де всі пропущені букви на своїх місцях. Вправа розвиває увагу і впевненість навички письма.

Для розвитку самоконтролю та уваги учнів доцільно використовувати написання олівцем коротких диктантів кожного дня. Невеликий текст не втомить дитину, і вона буде менше робити помилок. Логопедом помилки в тексті не виправляються, а робляться помітки на полях зеленою ручкою.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Потім слід дати роботу на виправлення дитині. Мета досягнута: помилки знайдені самою дитиною.

Така методика допомагає дитині у виборі букв під час самостійної роботи та роботи вдома.

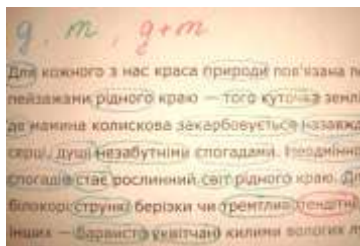
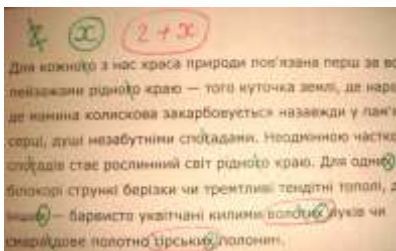
Підхід «більше читати та писати» успіху не принесе. Краще менше, та якісніше. Не читайте великих текстів і не пишіть з дитиною великих за обсягом диктантів.

Для ефективної корекційної роботи над порушеннями читання доречно використовувати вправи для розвитку зорової уваги.

Пропонуємо деякі із вправ.

Вправа «*Коректурна правка*»

Для цієї вправи потрібна книжка, нудна і з досить великим (не дрібним) шрифтом. Учень щодня протягом трьох – п'яти (не більше) хвилин працює над наступним завданням: закреслює в суцільному тексті задані літери. Почати потрібно з однієї літери, наприклад, «а». Потім «о», далі приголосні, з якими є проблеми, спочатку їх теж потрібно ставити по одній. Через 5-6 днів таких занять переходимо на дві літери, одна закреслюється, інша підкреслюється або обводиться в кружечок. Літери повинні бути «парними», «схожими» у свідомості учня(Рис.2).

**Рис.2 Зразок виконання вправи
«Коректурна правка»**

Для дітей з відгадуючим читанням дуже ефективно використання наступних вправ:

«*Задом наперед*»

Мета: розвиток зорового аналізу, синтезу, мнезісу.

Виконання: прочитай склади й слова зліва направо та навпаки.

МА, ТЕ, НИ, ДАС, МОС, БУЗ, НИС, АСОК, ОЛИМ, АШИМ, АКУЩ, АНИШАМ, ІЩОСАЛ, УНИШАМ, КИШОК, КИЦУЦ.

2. «*Тарабарські вірші*». – можливе складання віршів за різними темами.

Мета: розвиток зорового аналізу, синтезу; почуття ритму.

Виконання: Уважно читай кожний рядок, слідкуй за вказаним наголосом. Намагайся прочитати так, щоб вийшов вірш. (Потрібно слідкувати, щоб дитина правильно вимовляла

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ
всі звуки!

Тема: (диференціація ш-щ, й-ї-є)

///

Щонакши криїти наміши

//

Єн ачаші яничі шащ.

///

Ї ноте сайте нашуриі

//

Ащ нісенаму ош кенащ.

Ромашки рвати ми хотіли
Над річкою в рясній траві.
І раптом равлика зустріли
Із ріжками на голові.

Отже, працюючи над усуненням порушень читання та письма, слід пам'ятати, що ця робота проводиться одночасно, бо процеси читання та письма – нероздільні. В умовах шкільного логопункту ці методики допомагають подолати різні види порушень письма, прискорюють закріплення матеріалу та дозволяють виправити недоліки в короткий термін.

Своєчасне усунення порушень письма та читання допоможе успішному засвоєнню навчального матеріалу.

Література:

1. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии. – Москва: АТС: Астрель: Транзит книга, 2005. – 384 с.
2. Лалаева Р. И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников. – С-Петербург: Лениздат: Издательство «Союз», 2002. – 222 с.
3. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов/ под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
4. Лысенкова С.Н. Когда легко учиться. М., 1985. – 176 с.
5. Лысенкова С.Н. Методом опережающего обучения. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.: ил.

Осипенко Т. М.*

ФОРМУВАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

У статті розглянуті види робіт із формування зв'язного монологічного мовлення в учнів молодших класів із ЗНМ; подана характеристика ІІІ рівня загального недорозвинення мовлення.

Однією з найважливіших компетенцій є комунікативна. Основою ж комунікації є мовлення. Велике місце в практиці спілкування поряд із діалогом має монологічне мовлення, що проявляється в різних усних та письмових виступах. Максим Рильський наголошував: «Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її!» [5]. Тому розвиток зв'язного мовлення у дітей є дуже актуальним на сьогоднішній день, особливо у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Володіння навичками зв'язного мов-

* © Осипенко Т. М